

FIGYELŐ

HARNACK

NYOLCVANADIK évének küszöbén, alkotóerejének és szellemi hatalmának mégis mondhatni teljességében, az íróasztaltól a tanácsteremhez vezető útjában hirtelen hunyt el a közelebbi napokban a német tudomány legnagyobb alakja, II. Vilmos Németországának egyik szellemi oszlopa, Adolf von Harnack. Heidelbergába sietett, a német tudomány nagyszerű szervezetének, a részben általa alapított és vezetése alatt állt Kaiser-Wilhelms-Forschungsgesellschaftnak tanácsülésére, alig néhány hete még kutatásai láttak napvilágot, — munkában élt, munka mellől távozott. Akik ismerték s azok is, akik távolról csodálták ezt az elmét s ezt a pályát, bizonyára úgy érzik, hogy a nyolcvan éves Harnack fiatalon távozott, — fiatalon, mert tudományának s nemzetének ma is, mint egykor, élén haladt. Ami a közepes alkotó elmék sorsa, sőt néha a nagyobbaké is, azt Harnack pályája nem ismerte: a hanyatlás, a világtól való elkülönülés és elidegenedés, a változásokkal szemben való értetlenség — mindettől a sors Harnackot öregségében, mely nem volt az, megkímélte. Ha a jövő esztendő májusa még életben találja, Harnack nyolcvanadik születésnapja ismét egyesíti az egész művelt világot, nem kegyeletből egy köztünk maradt élő szobor körül, hanem egy serény és ható, harcoló és alkotó géniusz körül.

Csodálatos, hogy egy, a vallás problémáival közömbös korban, aminő a liberális fin de siècle volt, a sokadízíglén teológus-családban gyökerező teológus Harnack a német közéletnek s a nemzetközi tudományos életnek egyik legnagyobb alakjává bontakozhatott ki. Csupán azzal magyarázható ez, hogy teológiai alapiránya kezdettől fogva összefonódott a legkorszerűbb szemlélettel, a historizmuséval. Harnack a kereszténység nagy hagyományvárahoz a szabad, elfogulatlan, kritikai történetkutatás fegyverzetében közeledett. A vár kapui feltárultak s a vélt romok, miket Harnacknak és követőinek vagy ellenzőinek serény kutatómunkája megvilágított, az emberiség immanens becsű szellemi-lelki kincseinek bizonyultak.

Nem „egyház történetész. volt Harnack, mint rövidség kedvéért mondani szokták, hanem a keresztény vallásos és egyházalkotó gondolatnak történésze. Kutatómunkájának középpontja a keresztény ókor, Szent Páltól Ágostonig. A kutatót egész műveltsége, szellemi konstitudója, talán lelkisége is nem a kereszténység keletkezéséhez és forrásaihoz vonzotta, — Kelet felé Harnack számára alig nyílt kilátás — hanem ott nyugőzte őt le az evangéliumi eszme, ahol a hellén szellemmel diadalmas frigyre lépett, ahol belészővődött a nagy római állam- és jogszervezetbe, a nyugateurópai gondolatba. Ehhez képest főművei is a kereszténység nagy „gondolatintézményeinek“: a dogmáknak történetét tárják fel s bámulatraméltó körképét adják a „kereszténység missziójának és elterjedésének“ a hanyatló birodalomban. E sok német és idegen nyelvű kiadást megért opus-okat — az elmélyedő írásművészet s a tiszta, erőteljes tudományos kompozíció remekeit — számtalan, csak

a szakembert érdeklő kutatás, értekezés, felderítő és előkészítő munka előzte meg és kísérte nyomon. Az 1927-ben megjelent Harnack-bibliográfia 1500 szám alatt sorolja fel munkáit. Irodalmi munkásságának kétségkívül legnagyobb sikere „A kereszténység lényege“ c. előadássorozat, mely 1900-ban jelent meg először s azóta csak németül közel 80.000 példányban forog közkezen és tizenöt nyelvre fordították le, köztük magyarra is.

A nyugati kereszténység csodálatosan gazdag történetébe való elmélyedés, párosulva igazságszeretettel és méltányossággal, olyasmit eredményezett, amit Harnack előtt néhány évtizeddel még alig lehetett remélni: a katolicizmus és a protestantizmus közeledését a tudományos kutatás terén. Ha Nyugaton a történeti szemléletben a szűkkeblű felekezetiesség már régen a múlté, ha a vallás- és egyháztörténet kutatásában békén osztják meg a feladatokat protestáns teológusok, jezsuiták és benedekrendiek, akkor Harnack életmunkáját, ma már emlékét, illeti meg érte a hála egy része. De túl tudományon és túl történelmen, Harnack a németiség életében is a katolikus és protestáns világszemléletnek és nemzeti-művelődési politikának összeegyeztetésén fáradozott s gyakorta sikerrel.

Magának a szűkebben vett teológiának talaján nemcsak a katolicizmus, hanem egyes kérdésekben — mint az apostoli hitvallás istentiszteleti alkalmazásának szeges kérdésében — a protestáns egyházi körök jelentős részével is szemben találta magát Harnack. A dogmák történetének kutatóját a katolicizmus agnosztikusnak tekinti s fogja is tekinteni, mint olyan tudóst, aki a természetfelettes kereszténységgel szembenállott, ám e mélyreható ellentétek sem gátolják meg a tudományos géniuszt megillető tiszteletadásban.¹

Nem volt aktív politikus, de szüntelen a közélet mesgyéjén járt, II. Vilmos kedvelt emberei közé tartozott s voltak évek, mikor a közoktatási tárca irányítására nagy befolyással volt. Nem volt a világtól elvonult tudós. Egész egyénisége a praktikus élet felé vonta, tehetsége a tudományos munka szervezésének és rendezésének kényes és nagy feladatára jelölte őt ki. Berlieni egyháztörténeti tanszéke mellett 1905-től 1921-ig ellátta a berlini Királyi Könyvtár főigazgatói teendőit is, s megalapításától fogva elnökként állt a természettudományi búvárlat legmagasabb céljait vizsgáló Vilmos császárkutatóintézet élén. Csodálatraméltó sokoldalúságát bizonyítja az is, hogy a műszaki tudományok nagy panorámájának, a müncheni Deutsches Museumnak irányításában is részt vett s a porosz tudományos akadémia négykötetes történetében az egész német tudományosságnak fejlődésmenetét ábrázolni képes volt. A legnagyobb kitüntetésekben és rangemelésekben volt része, miket a német császárság nyújthatott.

A birodalom közéletének csúcsein járva, sosem vált hűtlenné tanítóhivatásához. Előadásai még nyugdíjaztatása után is hatalmas, nemzetközi tömegeket vonzottak a legnagyobb berlini auditóriumba, híres szemináriumából és gyakorlatairól a kutatók ezrei kerültek ki. E gyakorlatokon, melyekre húsz-harminc diákjának volt mindenkor bejárása, tudásának és tanári tehetőségének legjavát nyújtotta. Az ókereszténység egy-egy írásművének interpretációja volt a szemináriumi gyakorlatok tárgya, — leggyakrabban Szent Ágoston Konfesszióihoz tért vissza. Ágoston volt egyébiránt is kereszténység szemléletének s így nagy dogmatörténetének is középpontja, a Vallomások pedig az a könyv volt, melynek szinte minden gondolati és formai elemét csodálatos ismeretekkel és művészettel tudta visszavezetni antik gyökereire és tovább tudta fejleszteni a reformációig, a Port-Royal-ig, sőt napjaink vallási

¹ Harnack élete művével részletesebben foglalkoztam a Budapesti Szemle 1926. évi 202. számában, 30—45. 1.

eszméletéig. Szent Ágoston esztendejében halt meg s utolsó publikációja is a hippói püspöknek szolt: Possidiusnak — Ágoston tanítványának és életírójának — művét néhány hete bocsátotta magyarázataival közre. Emlékét Leibniz és Humboldt mellett mint nagy gondolkodót és tudományszervezőt fogja a német nép kegyelete megőrizni.

BALOGH JÓZSEF

MAGYAR MUZSIKA KÜLFÖLDÖN

A ZENÉNEK nem kell átültetés, mint az irodalmi műnek. Külföldre-ajutásának nincsen semmi akadálya; — a „fogyasztás“ pedig ma, a rádió világában különösen nagy belőle. Érdekes ezért megvilágítani a magyarság zenei teremtőerejének mai eredményeit az idegenben: mi kell nekik a mi muzsikánkból, minek van nagy keletje, minek nincs, kik a külföld által kedvelt magyar zeneszerzők és kiket nem játszanak soha. Cikkem adatai nem feltevésekből, non reklámokból vagy sugalmazott újsággözleményekből tevődnek össze, hanem sokszoros szempontú szűrőkön átment hivatalos műsorokból. Hívek-e a magyarság eddigi zenealkotására ezek a műsortükörök? Többé-kevésbé igen. A magyar zeneszerzés nem büszkélkedhetik a németek Bachtól Hindemithig vagy Weillig terjedő gyönyörű sorozatával, sem az osztrákok nagy muzsikusaival; nincsen Verdink meg Puccinink, a Lullytól Franck Cézárig annyi sok szépet alkotott francia zeneszerzők sorával sem vetélkedhetünk. Többek vagyunk azonban zeneszerzés dolgában az angoloknál, mögöttünk maradnak a spanyolok is. A közép- és kismemzetek között pedig a lengyelek mellett van helyünk.

A magyar zene igen kedvelt ma egész Európában és bátran állít-hatjuk, hogy az alkotó magyar lélek minden egyéb területénél ismertebb. Kelendőségét az álmagyar zene elburjánzása bizonyítja legjobban. Az álmagyar szerzemények különösen a könnyű zene birodalmát lepik el, úgy lát-szik, több is kell a magyaros szórakoztató zenéből a világ zenepiacán, mint amennyit az igazán magyar szerzők szállítani tudnak. Erre vall Brahms magyar táncainak igen nagy fokú sikere is; nincs ma Európában olyan zene-
kar, mely Brahms magyar táncait ne tartaná állandóan műsoron. Általában a régebbi bécsi zeneszerzők magyar vonatkozású dolgait sűrűn hallhatjuk mindenfelé; itt elsősorban ifjabb Strauss Jánosra és Lannerre kell gondolnunk, ez utóbbinak „Pesti keringő“-je a legkedveltebb műsorszámok egyike.

Az Európa-szerte legsűrűbben játszott magyar zeneszerző ma is Liszt Ferenc. Népszerűsége elsősorban magyar rapszódiainak köszönhető, különösen a második rapszódiaának. Nincsen olyan nap egyetlen országban sem a fejlettebb zenei életűek közül, hogy Lisztet tekintélyes zenekarok ne játszanék.

Furcsa dolog, de vitathatatlan igazság, hogy külföldön Liszt után leggyakrabban szereplő zeneszerzőnk az 1882-ben elhalt Kéler Béla, kinek itthon alig tudják ma már a nevét. Nyitányait minden nemzet zenekara ismeri, a kisanant államok zenekarai, melyek pedig lehetőleg kerülnek a magyar szerzőket, Kéler Béla nyitányaival szemben akarva-nemakarva kénytelenek engedményeket tenni. Ő is azok közé a magyar komponisták közé tartozik, akik mindennap szerepelnek Európa zenélésében, bármekkora fejszónával veszik is ezt tudomásul a magyar zenei szakemberek.

Harmadik legjobban szereplő zeneszerzőnk Kálmán Imre. Bécsi élete és nemzetközi sikere nem árthatott a magyar zenében gyökeredző tehetség-

nek, magyar íz van minden ütemében, ahogy német beszédjén is első hangra megéreződik a magyar születés. Újabban már kezdik azonban besorozni az osztrák zeneszerzők közé Lehár mellé, a tipikus „bécsi“ muzsika műsorai mind több és több Kálmán-művet ölelnek fel.

A szórakoztató zene két előbbi szerzője után Bartók Béla következik a magyar zeneköltők külföldi népszerűségében, még pedig— ez is furcsa — elsősorban román táncaival és tót népdalaival. Egyéb művei, köztük a magyar népdalok feldolgozásai csak harmadsorban jönnek előadásuk gyakorisága tekintetében. Bartók zeneköltészete manapság talán leginkább ad alkalmat a magyar nép és föld ismertetésére; ahol Bartók zenéjét műsorra tűzik, rendszerint több-kevesebb ismertetést is adnak a műsorok és szaklapok Magyarországról; megfigyelésem szerint tárgyilagos és okos szövegeket, melyek gyakran a magyar paraszt földtelenségét is feltárják. Akadnak bőven itthon olyanok, akik nem kedvelik Bartók zenéjét és türelmetlenek vele szemben; fontolják meg ezek gáncsoskodásaiknál, hogy Bartók a magyar világot viszi magával és nemzeti értékünk egyik legjelentősebb hirdetője világszerte. Személye és élete munkája ma, hatalmas művészi értéke mellett, egyúttal Magyarország nemes, becsületes propagandáját jelenti.

Kodály Zoltán műveinek külföldi előadásai szemmel láthatólag szaporodtak ezidén. A Háry János szvit most kezd eljutni a zene szélesebb értelemben vett közönségéhez; korábban csak nagy hangversenyeken játszották, ma már beiktatják a műsorokba rendszeresen, akár Musszorgszkij, Rachmaninov vagy Borodin műveit. Ez az igazi eredmény, mert míg a nagy hangversenyek gyakran különösebb meggyőződés nélkül is előadják az újat, a szokatlant, a rendes hangversenyeken már inkább kell számolni a közönség ízlésével és valódi kívánságaival. A zenemű maradandóságának nem a bemutató nagy hangverseny, hanem a mindennapos műsorbavétel az egyetlen próbaköve. Háry János neve Kodály útján eljutott azokra az idegen földekre, melyekről az üde képzeletű bakancsos annyit hazudott. Most jön majd az igazi érdeme: ki fogja pusztítani becsületes „János“ nevével Jannosch-t és Mikosch-t a világból. Hangsúlyoznom szükséges ugyanis, hogy Kodály minden műve büszkén megtartja magyar nevét az idegen műsorlapokon; Háry János nem vedlik át Johann von Háry-vá, Jean de Háry sem lesz belőle. Alig lehet meghatódás nélkül nézni angol hangversenyműsorokban az ilyesmit: Kit kene elvenni? (Which one shall I marry), Apró alma lehullott a sarba (From the Tree an Apple fell). Angol énekesek éneklik e dalokat, minden magyar személyi kezdeményezés nélkül.

Kodály népdalfeldolgozásaiból valók, idegenben is eredeti magyar szöveggel. Ritkábban adják elő a Magyar zsoltárt (Psalmus Hungaricus), bár ezidén ez is elégszer műsorra került különböző országokban.

Dohnányi Ernő mint zeneszerző kevesebbszer szerepel az eddig felsoroltaknál. Műveiből a Pierette fátyla vált az európai zene közkincsévé, zongoraműveit hangversenyző magyar tanítványok igyekeznek népszerűsíteni. Olykor „A tenor“ című operájából adnak elő részleteket, egyéb magyar opera zenéje nem is igen kerül műsorra idegenben. Poldini „Farsangi lakodalmából például alig-alig hall valamit az ember külföldön jártában, Erkel operáiból pedig igazán semmit. Annál érthetlenebb ez, mert viszont a lengyelek Erkel Ference, Moniuszko egyre jobban előadásra kerül Európa-szerte, különösen „Halka“ című operájával; nem is szólva a csehekről, kik Smetánával minden európai zenekar műsorán ott vannak.

Hubay Jenő szerzeményeit a hegedűversenyzők még mindig változatlanul szeretik. Legtöbbször a „Helyre Kati“ tűnik szemünkbe Hubay neve mellett, ez külföldön a legnépszerűbb műve. Különös szeretetnek örvend

a Hubay-zene a lengyeleknél. A „Csárdajelenetek“-en kívül a „Cremonai hegedűs“ szólója kedvelt.

Popper Dávid beleírta magát a gordonkairodalom halhatatlanjai közé: úgyszólván nem eshetik még manapság son gordonkaverseny Popper-szerzemény nélkül. Kár, hogy a Popper névre a kevéssé tájékozott külföldi közönség rendszerint német embert gondol. Újabb gordonkaversenyszervezőink nagy elvétve, ha másorra kerülnek.

Ézek azok a magyar zeneszerzők, kiknek neve állandóan és mindenféle szerepel napjaink európai zeneéletében. Sűrűn találkozhatunk Goldmark Károly nevével. Jóval kevesebbszer láthatjuk Volkmann Róbert nevét, akinek szintén volt köze a magyarsághoz.

Nem téve tehát különbséget könnyű, komoly és nehéz zene között, állandóan és megfelelő gyakorisággal Liszt, Bartók, Kodály, Dohnányi, Hubay, Popper, valamint Kálmán Imre és Kéler Béla szerepelnek ma zeneszerzőink közül Európa zenekarainak hangversenyein; műveik előadásának gyakorisága mögött minden más magyar zeneszerző feltűnő messzire hátra marad külföldön.

Újabbban gyakran előfordulnak olyan magyar nevű zeneszerzők külföldi zenekarok előadásaiban, kik itthon vagy egyáltalában nem, vagy csak nagyon ritkán szerepelnek. Ilyen zeneszerző például Gál János (Hans Gál), aki egyre több és egyre érdekesebb modern zeneművel szerepel Ausztriában és Németországban; ilyen Lendvai Ervin, kinek művei ugyancsak német földön kerülnek előadásra; szintén a németek mutatták be legutóbb Pataky Hubert egy operáját. Egy Hajós nevű zeneszerző pedig Olaszországban arat sikereket.

Az a nyomorúság, mely a könyvek kiadása körül nehezedik rá az ifjabb írónemzedékre, az a makacs kételkedés, mely az ifjú színműírókat keseríti, fokozott mértékben mutatkozik a zeneszerzőknél. A mai magyar zeneműkiadó nóták, táncdalok és operettkivonatok kiadásával 75%-ban betöltöttnek látja hivatását, a hiányzó 25%-ot pedig buzgó grammofonlemez-árúsítás jelenti. Ki ad ki ma szimfóniákat, szonátákat, vonósnégyeseket? Az új magyar zeneszerző alkotásai csupán kéziratban vannak meg, kéziratból adják elő — egyszer vagy kétszer. Ezzel a dolog be van fejezve, a lapok még csak írnak néhány meleg sort és külföldön nagyra nőnek a Hindemithék, Schönbergék, Weillek. Világjáró előadóművészeink nagy becsülettel tesznek eleget kötelességüknek, kiviszik a fiatal magyar szerző művét kéziratban, elő is adják. Ha már most a szerzemény megtetszik valahol és kéri a szerzőtől, az bizony szegény nem tudja odaadni. Viszont a kiadónak is igaza van, ki vásárol tőle ma szonátát vagy szimfóniát? A kiadó pénzét az úgynevezett „füttyülő szerzők“ alkotásai kötik le, akik elfüttyülik a dallamokat, és igazi zeneszerzőt fogadnak a szerzés további munkáira.

Az előbb már szóltam róla, fontossága miatt azonban ismételtelen kell: magyar opera mindezeideig nem járta a külföldet. Nem gondolok itt a világszerte állandóan játszott olasz operák bőségére, a németekkel meg a franciákkal sem állhatnak a versenyt. Az orosz operák világsikerét sem emlegetem. A cseh azonban nálunknál számbelileg is kisebb nemzet, műzenéje sem idősebb a mienknél, hiszen náluk is Smetanával, Erkel Ferenc kortársával kezdődött az igazi komoly zeneszerzés. Ma mégis állandóan műsoron van mindenféle Smetana „Eladott menyasszonyba, rajta kívül pedig Weinberger Jaromír „A vanda dudás“ című operája. Ez a Weinberger Jaromir mindössze harmincnégy esztendő fiatalember, világos bizonyíték tehát arra, hogy a fiatalok szóhozjuttatása nemzeti dicsőséggel is járhat. Operánk igazgatója azt hirdette nemrég, hogy esztendőnként két-három új magyar operának bemutatásához nevelni kell a közönséget. Ebből arra a meg-

állapodásra kellene jutnunk, hogy a cseh operaközönség nemzeti öntudata magasabb a mienknél, ott inkább átérzik a nemzeti reprezentatív zenealkotások kialakulhatóságának fontosságát. Az bizonyos, hogy a tetszést nem lehet erőszakolni. A „Farsangi lakodalom” azonban magyar opera létére is megy. Azután meg nem szabad előre feltételezni a magyar közönség kedvőtlen ítéletét az új magyar operákkal szemben; valamit kell hinnünk magunkban. A cseh példán kívül a lengyelek is erre tanítanak bennünket, Varsó, Kattowitz, Posen színházai csaknem mindig lengyel szerzők operettjét játsszák.

Állandóan előadott magyar operák hiányában a magyar muzsika épülete különös képet mutat a külföldinek: egyik fele Liszttől Kodályig égbenyúló tornyot ad, másik oldala a földből alig kiemelkedő kunyhót. A kép igaztalan, hiszen van tiszteletreméltó számban operánk; csak az a nagy kérdés, önmaguk miatt nem nőhettek-e meg ezek világértékekké, vagy mi nem engedjük felnőni őket és megszületni eljövendő társaikat? Ha népdalaink meg az azokból született szvittek kapósak odakint, közönség ide, közönség oda, szabadjára kell bocsátani és el kell bírni itthon minden jelentkező kísérletezőt.

KILIÁN ZOLTÁN

NYELVRONTÁS MŰFORDÍTÁSAINKBAN.

MAGYAR nyelvtisztaság kérdése napjainkban erősen foglalkoztatja a közönség elég széles rétegeit. Nyelvészeti folyóiratok, napilapok külön rovatot szentelnek ennek a fontos kérdésnek. Nyilvános összejöveteleken sok szó esik a helyes, tiszta magyar nyelv jogairól. Hivatalos szakkönyvek a hatósági nyelv furcsaságait dicséretes buzgalommal igyekeznek helyesbíteni. A felserdülő nemzedéket az iskolában tanítják nyelvtisztaságra. Való igaz, hogy állandó, szívós munkát kell folytatni a magyar nyelvbe betolakodott idegenszerűségek ellen, nemcsak az írott nyelv, hanem a beszélt nyelv területén is és a figyelmet ki kell terjeszteni mindazokra a magyartalanságokra, melyek iskolában, újságokban, írásművekben, színdarabokban, az üzleti életben stb. minduntalan előfordulnak.

Tudatában vagyunk annak, hogy valamely szó vagy szólás helyes magyarságáról legtöbbször tudományos, nyelvtörténeti alapon történhetik döntés. Nyelvészeti szaklapjaink ezen a téren kitűnő munkát végeznek. Itt azonban olyan magyartalanságokra akarjuk felhívni a figyelmet, melyek tudományos bizonyítás nélkül is rögtön szembetűnnek és káros hatásuk is azonnal meglátható.

Idegen írók magyarra lefordított műveiről van szó. Azok a káros hatások, amelyek nyelvünket az utóbbi évtizedben a mindjobban tanult idegen nyelvek részéről magyartalan sajátosságok betelepítésével érték, ezen a területen észlelhetők legjobban, itt szaporodnak, eredményes kritika híján, terjesztőik felelőtlensége miatt.

Hogy mennyire nem szűk ez a terület, megmutatja az, hogy kb. 600 külföldi írónak 2000-t meghaladó regénye forog a magyar olvasóközönség kezén, különb-különb minőségű fordításokban. Csak a regényeket vettük számba, mint legolvasottabb műfajt. A színdarabokat nem, sem a sorozatosan megjelenő sárga és kék regényfüzeteket, melyeket a napilapok adnak ki nagy példányszámban.

A magyar közönség szívesen olvassa magyar fordításban a külföldi irodalom jeles és kevésbé jeles alkotásait. De bizony ezekben — kevés

kivételt nem tekintve — a merőben idegen fordulatok, mondatszerkezetek mint légiónyi ellenség rontanak be nyelvünkbe, mert a fordítók nagy többségének nincs annyi magyar nyelvérzéke, hogy ellene tudjon állani az idegen nyelv megejtő sajátos fordulatainak. Némettel, angollal, franciával foglalkozó embernek non újság az, hogy mennyire megrontja bárki magyar nyelvtudását az idegen idióma. Különös melegágya ezeknek az idegenszerűségeknek a közönséges, beszélt nyelv. Ebben nem megtartják a szabályt, hanem betartják; nem megtelt valami, hanem betelt; itt összes lakosokról szólnak valamennyi lakos helyett} itt kertépítésről beszélnek kertművelés helyett és így tovább.

Ehhez hasonló magyartalanságok százával“ hemzsegnék „műfordításainkban. A beszédben sem volna szabad előfordulni, mennyivel kevésbé az irodalomban! Sajnos azonban, úgy rombolnak az elképesztő magyartalanságok különösen a fordítási irodalomban, hogy már eleve rettegéssel és félelemmel fog hozzá az ember az idegenből fordított könyv olvasásához. Hol van a régi megbízható fordítói gárda? Aki rosszul fordít, kettős tudatlanságot árul el: sem az illető nyelvet nem ismeri, sem a magáét. Múlt évi folyóiratirodalmunkat átnézve, a fordított művek kritikájánál egyetlenegy találtam, ahol a fordítónak tősgyökeres magyarságát kiemelték.

Három, legújabbán fordított regény sodródott elélem. Nem azért vettem a kezembe, hogy hibaböngészéssel töltssem időmet. De nem tehetek róla, tudomást kellett venni a hibákról, mert kiabáltak. Csak arról számolok be, amit az első harminc oldalon tapasztaltam. Ítéljen róla a közönség, túlzott hibakeresés-e a munkám.

Az első regény¹ első harminc oldalán aránylag kevés a magyartalanság. De egyetlen, kikapott mondatában bizony egyszerre több is akad. így pl.: „Egy fiú tolta be a megmunkálendő kerekeket a taligán és odatornyozta őket egy horog alá, melyre aztán Bruce egyenként ráakasztotta őket befesteni.“ (16. o.)

A második mű⁸ első harminc lapján ezek a zamatos újdonságok élvezhetők:

— Ne félj! Majd már udvariasságra tanítalak tengerészekkel szemben, te! (16. o.)

— Donkin viselkedése általános érdeklődést keltett, ő rongyaiban a meghökkent finn előtt ugrált. (17. o.)

— Társai láthatták a fiú álmos arcát behunyt szempillákkal, aki fel-emelt karral tartotta az égő lámpást. (19. o.)

— A feje eltűnt az életmentő csónakok árnyékában. A szemfehérje és fogai csillogtak. (21. o.)

— Ha nem lennék keresztény, úgy képen törülnék. (35. o.)

... a főmatróz szemlét tartott az őrszolgálat miatt. (34. o.)

— A béna Knowles is odabotorkált piszkos pofával. (38. o.)

A harmadik „mű“³ a fordító jóvoltából ilyenekkel ajándékozta meg a magyar olvasóközönséget első harminc oldalán:

— ön non hiheti el nekem, hogy én gonosztevő vagyok, sem pedig, hogy egy hülye. (19. o.)

... az út, amely a Múzeumhoz visz, az olyan környék, ahol . . . (21. o.)

(Minek ez a kerülő út? Igaz, hogy a regényhős idegesen kapkod, de a kapkodó fordításnak még sem a lelki állapot visszaadása az oka, hanem

¹ Sherwood Anderson: Az első nevetés, ford. Gaál Andor, Franklin 1930.

² Joseph Conrad: A „Narcissus“ négere, ford. Latzkó Hugó, Pantheon 1929.

³ Georges Duhamel: Éjféli vallomás, ford. Komor András, Franklin 1926.

a betűszerinti lefordítása. Magyarul ez: a múzeumhoz vivő út olyan környék, ahol).

. . . hisz olyankor jövök most meg, amikor nem várnak... (22. 0.)
(Képtelen mondat. Még nem tért haza, tehát nem mondhatja magáról, hogy jön. Vagy talán úgy megy, mintha jönne? Pesti nyelv.)

— Ez nem a sűrolásból a víz maradványa (!) (25. o.)

— Vigyázat, te azért nem vagy csak egy Salavin. (Szószerinti lefordítás: tu n.es qu'un S.) (26. o.)

Ugyanez a „Salavin“ felérve a negyediken a folyosóra, bedugja a botját a nagy porcellánvázába a földön. (29. o.)

HOGYAN fordulhatnak elő ilyen szomorúan nevetséges idegenszerűségekpnelyekhez hasonlókat még irodalmunk vaskorszakában se találunk. Egyszerű az oka: a fordítóknak a gyors siker érdekében postamunkát kell végezniük. A rohanó munka nem engedi meg a stílus kidolgozását, csökkenti a még meglevő magyar nyelvérzékét és így születik meg egy halom elhamarkodott, rossz magyarsággal átírt könyv.

Kell-e bizonyítani, hogy a szemléltetett magyartalanságoknak a magyar nyelv szelleméhez semmi közük sincs? Megtűmé-e a német, francia vagy angol, hogy az ő nyelvén ily képtelen erőszakot tegyenek? Semmiképpen sem, hanem az ehhez hasonló csodabogarakat irgalom nélkül állítaná ki a „Sottisier universel“-ben. De talán nálunk sem akad senki sem, aki azt hiszi, hogy ezekkel a magyarra átficamított szólamokkal a magyar nyelv gazdagodik. Nem szabad, nem lehet észrevétlenül hagyni, hogy ez a felelőtlen garázdálkodás helyrehozhatatlan károkat jelent a művelt magyar középosztály nyelvében és rajta át a nemzettest valamennyi tagjának nyelvében. Ki kell irtani e magyartalanságokat, mert a nyelvi hibák természete olyan, hogy észrevétlenül harapóznak el egyénről egyénre, osztályról osztályra és ha egyszer megszoktuk, nagyon nehéz megszabadulnunk tőlük.

A szemléltetett nyelvrontások sajnos, annyira általánosak, hogy szóvá kellett tenni őket. Meggátolásuk érdekében elsősorban a művelt, vezetésre hivatott magyar középosztályhoz fellebbezünk és kérjük, tegye magáévá a magyar nyelv tisztaságának az ügyét, utasítson el magától mindenféle magyartalan kifejezést, ne kapjon divatosaknak látszó, de merőben idegen szófordulatokon és idegen hanglejtéseken. Ne verjük saját magunk anyanyelvünket szolgásgába! Ezek az ártatlannak látszó magyartalanságok olyanok mint az élősködők, amelyek kiszívják a magyar nyelv élő erőt.

Kéréssel fordulunk az irodalmi szemlék kritikusaihoz is, hogy bírálataikban a nyomdafestéket látott mű magyarságát szigorúan mérleljék.

Végül kérésünk van a kiadókhöz is, akik kockázatos, felelősségteljes munkát, kultúrmunkát végeznek és végeztetnek. Kérjük őket, hogy a magyar kultúra és a magyar nyelv, az egész magyarság nyelve érdekében úgy válogassák meg fordítóikat, hogy tősgyökeres, szép nyelven szólaljanak meg, ne akármilyen magyar nyelven, s ne átallják a jó magyarsággal író magyar írók fordító vagy korrigáló munkáját igénybe venni. Higyjék el, ezzel nagy szolgálatot tesznek a magyar nyelvnek, a magyar ízlésnek.

AZ EURÓPAI MŰSORPOLITIKA

Az európai rádióállomások heti műsorában, öt-hat esztendővel ezelőtt még hiába kerestünk mást is, mint zenét, operát vagy hangversenyt. Színes, eleven ötletekről, új és meglepő kísérletekről ez a műsor kezdetben még nem igen tudott. A mikrofon-rendezés is még kizárólag a színházi hagyományokat követte, s a rendezők alig mertek eltérni hajszálnyira is a bevett szokásoktól. Annál meglepőbb volt, hogy néhány év múlva a fejlődésnek olyan mérete következett be, az újat akarásnak, az ötleteknek és új próbálkozásoknak olyan láza támadt, amilyenre példa hasonló intézményeknél nem akad.

Az előfizetők száma rohamosan gyarapodott, az európai rádiók milliós táborokat gyűjtöttek maguk köré (Németországnak ma például több, mint hárommillió rádióhallgatója van, Magyarországnak jóval kisebb népességéből pedig ma közel háromszázezer ember van a budapesti rádióüzem táborában); az államok a megnövekedett érdeklődés kielégítésére egymásután állították fel adóállomásaikat. A helyzet az, hogy ma többé-kevésbé már mindegyik három-négy állomással dolgozik, csak Magyarországnak van még egyetlen egy. A hallgatók imponáló nagy száma indokoltá teszi a tervbe vett vidéki reléállomások mielőbbi felállítását.

Az európai műsorpolitika általában véve „nívós“ s állandóan törekszik a fejlődésre és a haladásra. Új ötleteket és témákat realizál, programjába mindent belevon, amit hang által ki tud fejezni. Az újításban főként Európa Newyorkja, Berlin stúdiója jár elől jó példával: ha a német birodalmi polgár a heti rádióműsort kinyitja, mindig tudja, hogy a fővárosból megint valami újat és meglepőt kap. Nem baj, ha ez az újdonság talán kissé erőltetett, \$ ha egyideig csak kísérlet marad, de legalább megmutatják, hogy törekednek a fejlődésre és nem stagnálnak úgy, mint Európa több stúdiója. Ezek ugyanis megelégednek azzal, ha heti műsorukba a szokványos és immáron teljesen azonos számokat iktatják bele s ha itt-ott elszórnak egy-néhány jobb, de már megszokott műsordarabot. A rádióműsort nem lehet konzervatív keretek között teljesen megmerevíteni, hiszen a rádió az eleven élet tükre kell hogy legyen, maga is csupa újdonság és frissesség, a fejlődő művészi lehetőségek legnagyobb szabású propagálója, szükséges tehát, hogy műsora is fejlődést mutasson s hogy új ötletekkel és új próbálkozásokkal bővüljön.

Kár, hogy a budapesti rádió is már veszedelmesen kezd közeledni ehhez az állandósított és szigorúan konzervatív műsörtípushoz: nem mondom, ebben a törekvésben is van bizonyosfokú igazság, de a hajszálnyira ugyanazon napikeret már kezd kissé unalmassá válni. Szabályszerűen adagolva van a napi mennyiség. Meg van szabva, hogy havonta mennyi operát, színdarabot, hány tarkaestet és felolvasást, meg helyszíni közvetítést lehet adni. A bizottságok szépen elosztják a számokat, hogy a heti keretek szabályszerűen ki legyenek töltve. Hangsúlyozom: a magyar stúdió műsora igen nívós és értékes, messzire kiemelkedik a többi európai állomások közül, de ez a megrögzített, „tantervszerűség“ előbb-utóbb egyhangúvá teszi.

A rádió hivatalos lapjában ez év elején olvashattuk a múlt esztendő. műsorszámairól szóló statisztikát: a felsorolás megemlíti, hogy volt 102 istentisztelet, 84 opera, illetve Operette, 25 kabaré, 679 hangverseny, 136 házitrió-hangverseny, 1287 felolvasás, 387 cigányzene stb., de az újfajta kísérletekről szóló beszámoló jelentéktelen számadatot tüntet fel. Arról nem szól ez a kimutatás, hogy hány új ötlettel frissült fel a műsor, hogy a programpolitika minő újdonságokat hozott, mivel kísérletezett. Pedig

ez lenne a fejlődés fokmérője. Bizonyos, hogy volt új kísérletezés is, de kevés és elenyésző. A bajt ott sejtem, hogy túlságosan nagy szerep jut nálunk a bizottságoknak a műsorok összeállításában és a műsorkeretek kitöltésében, hogy nincsen — mint egyik rádiófolyóiratunk helyesen állapította meg legutóbb — olyan valaki a rádiónál, akinek nem lenne más feladata, mint új műsorötleteket kigondolni és realizáltatni. Illetve akadna ilyen egy fiatal, ambiciózus rendező személyében, aki már eddig is sikerrel valósított meg több új elgondolást, de az ő szerepe is korlátozva van a színirendezésekre s a helyszíni közvetítésekre. El kell ismerni azonban, hogy a stúdió eddigi élettörténetében sok új ötlet fűződik az ő nevéhez.

Mert a műsorban a publikum és hallgatóság nem a szabványos számok hétről-hétre való megismétlődését keresi, legalább is nem csak ezt: hiszen a szórakoztatás alfája: újat és sablonmenteset adni, mivel az egyhangúság öl és közömbösít. A rádiókritikát, mely ezt a szempontot állandóan hangoztatja, mindig a mennyiségstatisztikával való megcáfoltatás veszélye fenyegeti a stúdiók környékéről: így történt meg, hogy amikor egyik cikkemben¹ a magyar rádió eddigi működéséről a legnagyobb elismeréssel írva természetszerűleg nem mulaszthattam el, hogy néhány műsorbéli kisiklásra rá nem mutassak s új szempontokra ne utaljak, más oldalról² azzal igyekeztek legfőképpen megcáfolni, hogy a külföldi műsoroknál jobbat és többet ad a budapesti stúdió, mert — s ez a legérdekesebb — operát gyakrabban közvetít, mint akár a British Broadcasting Company vagy a skandináv országok rádióállomásai. Az említett cikk egész összevetése különben is csak a külföldi és nálunk már megszokott, állandósult számok párhuzamát szemlélteti, holott a kérdésben nem is ez a fontos. Ha ezt emlegetik, elfelejtik, amit a rádió fejlődési lehetőségeiről és a haladás szükségességéről már fentebb mondtam: a rádió, technikai szempontból is, állandóan fejlődik, a műsorpolitikának is fejlesztenie kell a programot, újabbat kell adni, kísérletezni, tökéletesíteni, mert száz és százezres táborát csak így tudja megtartani és csak így képes a lanyhuló érdeklődést ébrentartani. Ez nemcsak a mi stúdióinkra és műsorszerkesztőire áll, hanem az összes európai állomásokra.

De ez csak az érem egyik oldala. Mióta az előfizetők tábora ilyen imponálóan nagy számmal szökött fel, azóta a rádiótársaságok is fokozottabban érzik, hogy ezt a nagy tömeget nemcsak szórakoztatással kötelességük ellátni, hanem nevelniök is kell s bizonyos fokig segítségére is sietni. Ilyen eszköz, amely ekkora embertömbbel rendelkezik, ilyen nagyjelentőségű intézmény, mely mindennap él és állandó, szerves kontaktusban van hatalmasra megnőtt táborával, nem volt még az emberiség kezében, még a sajtó „személyében“ sem. Természetesen azonban ezzel a neveléssel és szociális gondozással csinyján kell bánni, mivel, ha nyíltan és nagy vehemenciával csinálják, csak ártalmára lesz a szép célnak s korántsem érik el azt, amit kítűztek maguk elé.

Ezt a célt szolgálják a különböző istentiszteletek közvetítései, az oktató előadások, a mezőgazdasági és népművelési felolvasások, a speciálisan magyar Rádió Szabadegyetem, melynek keretében az iskolán kívüli népművelés működik igen szép sikerrel, a nyelvleckék, a tanácsadók stb.

A vasárnapi istentiszteletek közvetítésének ma már az összes európai műsorokban helyet adtak. Angliában például a London National állandóan és bőven közvetít istentiszteletet, kantate-órát, bibliamagyarázást; külön,

¹ Csiszár, A magyar rádió. Magyar Szemle 1930. 1. szám.

² Magyar Szemle, 1930. 2. szám.

eredeti invenciója „a heti jócselekedet órája“ című szám, mely minden vasárnap megismétlődik. A vasárnapi műsort este mindig vallásos elmélkedéssel fejezik be. A London Regional vasárnapi istentiszteleteit pedig a Midland Regional veszi át és közvetíti állandóan.

Hollandia két adóállomása közül a huizeni adót engedte át a különböző vallásfelekezeteknek. Az állomáson két rádiótársaság, az Association de Radiodiffusion Catholique és az A. R. Chrétienne osztozik. Természetesen nem az egész műsort töltik ki vallásos tárgyú számokkal (a legállandóbb szám: „a vallásos félóra“), utána a szórakoztató műsor következik, mely azonban valláserkölcsi szempontból fehér és tiszta.

Érdekes azután az, hogy az európai műsorpolitika — különösen a magyar és a német rádióállomások — a szociális gondozást is mennyire kultiválják. Ma, amikor az emberi társadalom oly nagy válságban van, s rengeteg nyomorúság, baj, gond, életküzdelmek keserítik az emberiséget, amikor ezernyi megoldásra váró probléma ágaskodik élénk, kétszeresen fontos, hogy olyan hatalmas és messzeérő intézmény, mint a rádió, ne haladjon el részvétlenül e bajok mellett, s hogy próbáljon megoldást találni és segíteni. Nehéz és ezerarcú feladat ez, de a rádió vállalkozhat reá — bizonyos határig.

A mi rádióinkban — az esetlegesen beállított ilyenmű előadások mellett — különösen három állandó rovat van, mely a hallgatóság szociális problémáival s a válságba jutott emberi szív kérdéseivel foglalkozik: a hetenkint megismétlődő „Asszonyok tanácsadója“, a „Missziós üzenetek“ és a „Mit üzen a rádió?“ Az első fiatalabb kezdemény, de népszerűségben máris vetekszik az utóbbiakkal. Egy folyóirat hasábjairól iktatták be a rádió programjába s ma már a magyar rádióhoz oly szervesen hozzátartozik, mint a legnépszerűbb műsorszám. Melegszívű és nagytűdású asszony ennek a rádió-rovatnak a vezetője, aki itt — egy rövid óra keretén belül — valóságos szociális missziót teljesít: száz és száz hozzáforduló asszonynak és leánynak ad útmutatást, vigasztalást. Szinte hihetetlen, hogy mennyi és mekkora élettapasztalattal rendelkezik; a hozzáfordulóknak mindig tud valami mélyet, valami kedveset és megnyugtatót mondani. Hetente 350—400 levelet kap, amelyekben az élet különböző állomásainál megrekedt, s a nagy válságoktól megriadt nők fordulnak hozzá s kapnak választ és megoldástmutató, reális tanácsot. S mint a beérkezett válaszok bizonyítják, a szociális gondozásnak nagy eredményeit könyvelheti el magának ez a műsorszám, akár csak a Szociális Missziótársulat üzenetei, amelyek főként a leányifjúságnak adnak bölcs útmutatást.

A másik, a „Mit üzen a rádió?“ ma szintén ezreknek szól és ezrek hallgatják. Ez már általánosabb keretek között mozog, nem tisztán nők tanácsadója. Mindenki kap itt feleletet és irányítást minden kérdésre. A mi e rovatot különösen népszerűvé tette, túl minden más apróbb ügyeken, az, hogy a mai munkanélküliség enyhítését is programjába vette s ha kimondottan nem is akar állásközvetítésre vállalkozni, a címek és kívánságok közlésével — diszkréten — ezt szolgálja. A mai áldatlan viszonyok között ez a szemle igen hálás és felmérhetetlen hasznot nyújt, s van-e hivatottabb szerv erre, mint a rádió? Másrészt pedig, a munkaközvetítés és a tanácsadás mellett, megold egy másik érdekes kérdést is: eltűnt családtagokat, idegenbe szakadt embereket kutat fel, hoz össze; e részben máris szép eredményt és sok hálát könyvelhet d a titokzatos és névteddenné vált „Mit üzen?“.

A külföldi programban ezeknek a magyar számoknak pendant-jáit nem ismerjük. Ehhez hasonló, de lényegesen más, mikor a londoni rádióban Sir X. Y. beszél az élet szempontjairól, vagy mikor a német rádióban Alfred Kerr elmondja napi megjegyzéseit. Igen megszívldendő dolog, amit az egyik

hollandiai adó, a hilversumi iktatott műsorába: a kórházak számára többször egy-egyórás rovatot ad, melyben azután a betegek speciális problémáival foglalkoznak.

A nőkérdés s ezzel kapcsolatban a kenyérkereső nő helyzete egyik leg-szívesebben boncolt témája a német rádióműsoroknak: így többek között nemrégiben Langenberg, a nőiszabó-tanulóleány életéből adott ízelítőt, majd Königsberg műsorán tárgyalták meg a nőiszabó foglalkozás egykori és mai helyzetét; Frankfurt és Hamburg programjában majdnem egyidőben jeleztek egy sorozatos előadást „a kenyérkereső nő a mai társadalomban” címmel. Vége-hossza sincs e fajta témáknak. Szívesen és látható rokonszenvel adnak helyet a háziasszony problémáinak is. Máskor viszont a házasság kérdéseit boncolgatják. Legutóbb érdekes előadást közvetített Berlin a mai férj és feleség viszonyáról, Boroszló pedig arról, hogy milyenek akarja a mai férfi a holnapi asszonyt, stb., stb. Az ifjúság nevelési problémáival is sokat foglalkoznak a német adóállomások: a hamburgi a pubertás koráról, az ifjú lélek válságáról, a königswusterhauseni pedig e héten a tanulóévek komoly munkájáról tartott ú. n. vitaestet. A magyar rádióknak ezt a kérdést is napirenden kellene tartania, mint a külföldi műsorpolitika teszi már régen és szép sikerrel.

CSISZÁR BÉLA

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

A francia belpolitika mai képe – Francia és olasz külpolitikai nyilatkozatok – Az új bolgár kormány – Romáit restauráció – Állam és Egyház vitája Máltában

FRANCIA BELPOLITIKA legutóbbi heteit a pártvezérek nagy megnyilatkozásai töltötték be. A nagy politikai beszédek sorát Tardieu miniszterelnök nyitotta meg Dijonban. Tardieu fejtegetéseinek homlokterében a pártkoncentráció problémája állott. Tardieu többsége ma eléggé szilárd, de a francia kamara pártviszonyait tekintve, határozottan „jobboldali” jellegű s ez Franciaországban, a „baloldali” szolamok klasszikus hazájában a népszerűség szempontjából nem csekély teher. Ezért még Poincaré, egyike a leginkább jobboldali politikusoknak, aki a harmadik köztársaságban hatalomhoz — és pedig valósággal diktátort hatalomhoz — jutott, még ő sem szünt meg soha hangoztatni, hogy a „baloldal” emberének tekinti magát. Ha ezek után megkíséreljük tisztázni, hogy miféle értelme lehet ezeknek a kifejezéseknek a francia politikában, a következő választ adhatjuk: „jobb”- és „baloldal” fogalma átmenetben van, illetőleg voltaképp tetemesen meg is változott az utóbbi évtizedek folyamán, a nélkül, hogy erről a „platform” retorikája megfelelően tudomást vett volna. Azelőtt „jobboldal” a monarchikus és a klerikális nézeteket és ezeknek szószólóit jelentette. Azonban a mai Franciaországban a monarchista ideák nem játszanak többé szerepet, az egyház helyzete pedig éppen azáltal erősödött meg az utóbbi időben, hogy a maga törekvéseit világosan és félreérthetetlen módon elválasztotta a pártpolitikai vitakérdésektől. A republikánizmus tehát ma már éppoly kevésbé jelent baloldaliságot, mint ahogy a katolicizmus többé nem szükségképpen azonos egy „jobboldali” vagy „reakciós” politikával. Jobb- és baloldal ellentétei ma sovinizmus és pacifizmus, polgári demokrácia és szociális forradalom. Ezek szerint a francia politikában a „középutat” pontosan a radikálisok (radicaux-socialistes) képviselik, akik a külpolitikában hajlanak

némi nem egészen világos pacifizmus felé, a belpolitikában pedig egy szociális értelemben „haladó“ polgári demokráciát hirdetnek. Tardieu annak idején meg is kísérelte, hogy bevonja őket kormányába; hiszen nyilván jó szolgálatot tett volna neki e bevallott pacifisták támogatása, amikor a Young-terv ratifikációja s a Rajnavidék kiűritése volt a feladat. A radikálisok azonban kosarat adtak Tardieunek, mert, mint a kamara legnagyobb pártja, igényt tartottak arra, hogy ők alkossák a kormány gerincét és hogy a belső hatalom legfontosabb „emelyűje“, a belügyminisztérium nekik jusson, Tardieu pedig, aki maga akart úr lenni a házában, ezt a követelést nem volt hajlandó honorálni.

Minthogy ily módon Tardieu határozottan „jobboldali“ kormányt alakított, minthogy jobboldali többséggel volt kénytelen tető alá hozni programjának baloldali tételeit: sovinsztákkal a „háború likvidálását“ (a Young-terv életbeléptetését és a katonai garanciáknak pénzügyi garanciákkal való felcserélését), konzervatív burzsoákkal a társadalmi biztosítás haladó szellemű reformját, nem csoda, ha más kérdésekben, és pedig elsősorban a tengeri leszerelésnek és az olasz-francia problémák likvidálásának kérdésében kénytelen volt merevebb álláspontra helyezkedni, mint talán különben tette volna. Ilyenformán azonban, amikor már azokon a „baloldali“ feladatokon túl van, amelyek még elődeitől maradtak reá, könnyen érthető, hogy most már csak félvállról beszél radikális ellenzékével. Mert Tardieu dijoni beszéde, amelytől sokan a pártkoncentráció kibővítésére irányuló kezdeményezést vártak, voltaképp nem egyéb, mint nyílt hadüzenet a radikálisoknak. Nem kétséges: Tardieu són arra nem hajlandó, hogy nekik vágyaik állított tárgyát^ a belügyi tárcát átengedje, sem arra, hogy értük feláldozza többségének „jobboldali“ és „reakciós“ pilléreit, Marin és Fraiddin-Bouillon csoportját. Δ radikálisok, mondja Tardieu, ma nem kétszázan vannak, mint 1914-ben, hanem csak 115-én a 611 főt számláló kamarában. £ mellett napról-napra fogynak, mint a gyertyaszál: az utóbbi időben tartott pótválasztásokon 9 mandátumot vesztek s ebből hetet baloldali „szövetségeseik“, a szocialisták szedtek el tőlük. £ szerint csak arról lehetne szó, hogy a mai kormánykoncentráció a radikálisokkal kiegészíttessék.

Tardieu nyilatkozatára a radikálisok választát Herriot volt miniszterelnök adta meg, pünkösd vasárnapján Salonban, a Rhône torkolatánál mondott beszédében. Herriot bizonyára nem joggal mutat rá arra, hogy Tardieu voltaképp az ő programjukat hajtja végre s bár ezek után nem egészen látszik logikusnak a vele való együttműködés gondolatát visszautasítaniok: a parlamentáris hagyományokban kétségkívül van alap arra, hogy a radikális párt e program végrehajtásának feladatát elsősorban magának vindikálja. Ha tehát, mondja Herriot, Tardieu mégis „jobboldali“ többséggel stabilizálta kormányát, nekik az a kötelességük, hogy szilárdul megszállják a „baloldali“ pozíciókat. Ezért továbbra is a szocialistákkal való kooperáció lehetőségét keresik és hangoztatják. Herriot e végből szükségesnek tartja a nézetek tisztázását, ők (a radikálisok) ragaszkodnak a magántulajdonhoz, amelynek diffúzióját akarják; hívei a honvédelem kiépítésének, amelyet éppen a béke biztosításának szempontjából nélkülözhetetlennek tartanak, és ellenségei az osztályharc gondolatának, mert úgy vélik, hogy ez ellentétben van a testvériségnek a francia forradalom által proklamált eszméjével és hogy Franciaországban, amely „mélységesen individualista“, ez „a múlt idők szociológusaitól kölcsönzött avatag elmélet beleütközik a realitásokba, az élet állandó nagy átalakulásainak fényébe.“ Mint ebből kiderül, a radikális párt voltaképp minden ponton elméleti ellentétben van a szocialistákkal, azonban Herriot úgy véli, hogy „a távoli meg-

oldások tekintetében fennálló ellentét nem akadályozhatja meg az összes demokratáknak azt az összefogását, amelyet a józan ész követel. Vájjon az elméletek harcát akarjuk-e vagy a demokrácia haladását? Ez az egész kérdés veleje.“

Magyarul ez annyit jelent, hogy bár a radikálisok minden tekintetben más nézeten vannak, mint a szocialisták, mivel támogatásukra szükségük van, hajlandók nagylelkűen eltemetni ezt a „csak“ elvi ellentétet. Rossz nyelvek szerint Herriot-nak az elvi kérdések iránt tanúsított e nagy megvetésében közrejátszik a lyoni polgármesterség nem kicsinylendő pozíciója is, amelynek megtarthatása nagymértékben függ a szocialisták jóindulatától. Kétségtelen, hogy Herriot beszédében nagyon érdekesen nyilatkozik meg a modern demokráciának az a tendenciája, hogy elvi kérdések helyett személyi és klikk-érdekeket toljanak előtérbe.

Herriot Salonban igen diplomatikusan és előkelően fejezte ki nézeteit, annál leplezetlenebb cinizmussal nyilatkozott Léon Blum, a szocialisták vezére, pártja bordeaux-i kongresszusán. Blum világosan, sőt szándékos világossággal szegezte le újból a szocialistáknak a „taktikára“ vonatkozó álláspontját, amely még Kari Marxtól származik. „Baloldali“ burzsoá-pártokkal való együttműködés indokolt lehet minden esetben, amikor a szocialisták előnyomulását a polgári politika megosztásával elősegíti. Mint-hogy azonban éppen ezek a „szövetségesek“ azok, akikről a szocializmus legkönnyebben hódíthatja el a szavazatokat, a velük való „együttműködés“ semmiesetre sem mehet odáig, hogy megakadályozza a szocialistákat a — fölfálásukban. A szocialista párt a legjobb úton van, hogy kerületek egész sorát elhódítsa a radikálisoktól, de egyelőre nem kívánja a radikális párt pusztulását, mert ez utóbbi viszont könnyebben hódíthat „jobboldali“ szavazatokat, mint a marxisták.

Ámde talán még Blum beszédénél is érdekesebb és tanulságosabb volt az, amit Ramadier „elvtárs“ mondott, aki legnagyobb hévvel kelt a radikálisokkal való „együttműködés“ pártjára. A radikális propaganda, mondotta Ramadier, teremti a legkedvezőbb légkört a szocialista eszmék terjesztése számára. A radikálisok akaratlanul is a szocialistáknak dolgoznak: ők valóságos előretolt rohamcsapatai a szocialistáknak, akiknek sikerein és holttestein át jut a marxista hullám előre. Nyilvánvalóan vitathatatlan igazságok ezek. Nem nagy bók a „polgári radikalizmus“ híveinek ítélőképességére, hogy e számtalanszor elmondott és demonstrált igazságok dacára mai napig is szívesebben keresik „balfel“ barátaikat, mint „jobbfelé“, ha választásra kerül a sor.

Egyébként a szocialista kongresszusra beígért nagy szenzáció ezúttal elmaradt. Az volt a hír, hogy a párt ezúttal nyíltan szakítani fog a „biztonság“ francia tézisével és a véderő leszerelése mellett foglal állást. Minthogy azonban a jobbszárny vezére, Renaudel — akit egyszer a „Humanité“, a francia kommunisták lapja „a nemzetközi reakció utazó ügynökének“ nevezett el — egyúttal a hadibudget előadója a francia kamarában és van olyan jó militarista mint maga Poincaré, ennek a rezolúciónak erőltetése pártszakadás veszedelmét idézte volna fel. Ezért a leszerelés kérdését a pártkongresszus, jól bevált recipe szerint, kiadta tanulmányozás végett az országos tanácsnak, vagyis a bürokrácia nyelvén szólva, „ad acta“ tette.

A POLITIKAI VITA állítólag arra való, hogy a vitatkozók egymást és közönségüket észszerű érvekkel győzzék meg a maguk álláspontjának helyességéről. E helyett a mai demokratikus világfórumokon a „vita“ gyakran nem egyéb, mint formulák szembeállítás, az érvelést pedig a formulák állhatatos ismétlése helyettesíti. Ebben a tekintetben különösen tanulságos a franciák kitartó küzdelme annak a tételnek győzelméért, amely a katonai

leszerelést a „biztonságitól teszi függővé. Hogyha valaki azt az állítást meri megkockáztatni, hogy az általános biztonság csak az általános leszerelés gyümölcse lehet, a francia sajtó méltatlankodva feleli: „Hogy lehet ilyet állítani! Hiszen leszerelni nem lehet addig, amíg a biztonság nincsen meg.“ A biztonság megszerzésének a francia felfogás szerint két útja van: az egyik a „garancia-paktumok“ rendszerének kiépítése, a másik a mennél nagyobb erővel való fegyverkezés. Ezt a két módszert a francia külpolitika két intézője, Briand és Tardieu ügyes munkamegosztással képviseli. Briand „Paneurópa“-terve is végeredményben nem egyéb, mint szellemes kísérlet arra, hogy az összes európai hatalmakat bevonja egy általános garancia-paktumba, amelynek az lenne a célja, hogy Franciaországnak és szövetségeseinek az áhított biztonságot megszerezze.

Azt azonban, hogy ha méglesz a „biztonság“, le fognak szerelni, a franciák egy szóval sem mondják. Ellenkezőleg: Tardieu már említett dijoni beszédében igen határozottan foglalt állást a fegyverkezés — hogy úgy mondjuk — „szentségének“ tételé mellett, ők békét akarnak, mondotta a francia miniszterelnök, de a békemunkában való részvétel legfontosabb feladatának azt tekintik, hogy gondosan őrködjenek a maguk biztonságán. „A békének nemzetközi organizációja — úgymond — csak akkor ér valamit, ha erős népeket társít, amelyek éppoly hathatósan képesek a közös biztonság megeremtéséhez járulni, mint ahogyan azelőtt a maguk biztonságát fenn tartották.“ Ezért: 3½ milliárd hitel a francia határok megerősítésére, az egész francia hadifelszerelés reorganizációja s ezért a „szilárdság politikája“ Londonban, ahol Franciaország nem engedett el egy tonnát sem abból, amit a maga szükségleteinek biztosítására szükségesnek tartott.

Tardieu e dijoni megnyilatkozásával érdemes és tanulságos szembe-állítani az olasz szenátus külpolitikai vitájában elhangzott két beszédet: Grandi külügyminiszterét és Sdaloja szenátorét.

Grandi sajnálattal mutat rá arra, hogy Franciaország következetesen elutasította Olaszországnak minden kísérletét a közöttük levő nézeteltérések elhárítására. Beszédéből világosan kitűnik, hogy a paritás elvének érvényre-juttatását Olaszország azért kénytelen követelni, mert nem tűrheti azt, hogy önkényes nemzetközi rangkülönbségek statuáltassanak. Ettől eltekintve azonban Itália nyilvánvalóan hajlandó volna ennek az elvnek gyakorlati alkalmazásától eltekinteni, hogyha Franciaország viszont kész volna méltányolni oly életbevágó olasz érdekeket, amelyek egyébként az 1915. évi londoni szerződésben az akkori antanthatalmak által elismerést is nyertek. Itt elsősorban a német gyarmatoknak, valamint a török birodalom letördelt részeinek elosztásával kapcsolatban Olaszországot megillető kompenzációkról van szó. Franciaország nem zárkozott ugyan el a tárgyalásoktól, de elég világosan értésükre adta az olaszoknak, hogy sem a tengeri leszerelés kérdésében, sem a gyarmati kérdésekben lényeges engedményekre nem kapható, e mellett elutasította azt az ajánlatot, hogy a vitás kérdéseket közvetlen tárgyalásokon, szakértők bevonásával és Nagybritannia közreműködésével beszéljék meg (e helyett a franciák csupán a rendes diplomáciai utakat akarják igénybevenni); végül visszautasították a franciák Grandinak azt a legújabb ajánlatát is, hogy a tervbevelt tárgyalásokra való tekintettel egyelőre tekintsen el mindkét hatalom attól, hogy a folyó évre előirányzott flotta-programmját végrehajtsa.

Ezek után Grandi azt kérdezi, nem jogos-e az olasz nép keserősége, hogyha azt látja, hogy miután példátlan türelemmel bizonyítékot bizonyíték után adott arra, hogy őszintén és komolyan akarja a leszerelést és hogy politikája a megértésre és békére irányul, mindazonáltal ismét csak őt akarják denúciálni a világ előtt, mint harcias és békédén elemet?

Grandi ily módon világos tanúságot tett hazája békés szándékairól, viszont Scialoja szenátor, aki évek bosszú során át nagy tekintéllyel képviselte hazáját a Nemzetek Szövetsége Tanácsában, a maga érett politikai bölcsességével a háború problémáját világította meg. A háború — mondotta — betegség, amelyről pontos diagnózist kell adni. Habár sok háborút csináltak, oktanul, a nagy háborúk nem így keletkeztek. A világháború mélyen nyugvó gyökerekből nőtt ki s nem helyes, ha okairól ma egyesek kicsinylőleg beszélnek. Ha el akarjuk kerülni a háborút, akkor alaposan tanulmányoznunk kell azokat a tényeket, amelyek háborúk okaivá lesznek és meg kell kísérelnünk kiküszöbölni ezeket a kórokozókat. A Nemzetek Szövetsége alkotmányának alapvető hibája, hogy azt tételezi fel: az emberiség egyáltalában irtózik mindennemű fegyveres viszálytól. Ez azonban súlyos illúzió s az emberiség nem élhet illúzióknak, csupán komoly törekvéseinek.

A BOLGÁR KORMÁNY REKONSTRUKCIÓJA létrehozta az összes számottevő polgári pártok koncentrációját a régi tapasztalt parlamenti politikus, Liapcsev vezetése alatt. E mellett Cankovnak és két társának belépése jelentékeny szellemi erőben és fiatal energiákban való gyarapodást jelent a bolgár kormánynak abban a pillanatban, amikor a jóvátételi kérdés végleges rendezésével az általános kelet európai agrár-válságban nyakig ülő Bulgáriának, feltétlenül hozzá kell fognia a mezőgazdasági termelés újjászervezéséhez.

A bolgár Szobranje mai többsége: az ú. n. Szgovor voltaképp Cankov alapítása. Cankov, aki annak idején a Sztambulinszki-féle agrárkommunista rezsim megbuktatására szervezett puccsnak egyik főrendezője volt, a „dikta-túra“ ódiúmat kifelé elkerülendő, parlamentáris formában építette ki az ellenforradalmi koncentrációt, amelynek élére állott. Minthogy azonban Cankov új ember volt a politikában s minthogy kormánya mégis csak kénytelen volt magára venni a forradalmi elemek kemény megrendszabályozásának felelősségét, Cankov nem sokáig tarthatta magát a polgári koncentráció élén s kénytelen volt átadni helyét a parlamenti taktika régi mesterének, Liapcsevnek. Cankov és csoportja azóta mind élesebben és élesebben foglalt állást Liapcsev kormányával szemben, ami a kormány többségének igen veszélyes leapadását vonta maga után. Liapcsev ismételen megkísérelte bevonni kormányába elszánt haragosait, de Cankov mindezt ideig ragaszkodott ahhoz, hogy a reális hatalmat jelentő belügyi tárcát megkapja, ezt a követelést pedig Liapcsev nem volt hajlandó teljesíteni. Most azonban már egyrészt a gazdasági válság fenyegető réme, másrészt az új választások közeledése mindkét felet engedékenységre bírta. Cankov nem kapta meg a belügyi tárcát, de három miniszteri széket kapott, ami alig harminc főt számláló csoportjának aránytalanul erős képviselőlet biztosít a Szobranjében.

Az új kormány személyi összetételében nevezetes az, hogy tíz tagja között nem kevesebb mint öt az egyetemi tanár. Manapság, amikor gazdaság- és pénzügytechnikai kérdések uralkodnak a belpolitikában, a szakértő intellektueleknek ez az előnyomulása nem meglepő jelenség. Más kérdés az, hogy a parlamentáris rendszer mennyire fér össze a szakértő kormányzás szükségességével. A pusztá logika a mellett szólna, hogy a népparlamentek, ha akadályozzák a cél- és szakszerűség érvényesülését a kormányzásban, károsak — ha nem avatkoznak a kormányzás vitelébe, fölöslegeseek. Annak biztosítására pedig, hogy a parlamentek csak azt akadályozzák, ami helytelen s azt ne akadályozzák, ami helyes, sajnos, nincsen mód. A logika tehát ellensége a parlamentarizmusnak, de a logikának kevés szerepe van a közéletben és nem oktanul, mert mint Montesquieu mondotta: a politikában az észszerűség túltengése sem kívánatos.

A ROMÁN RESTAURÁCIÓ egyelőre a Maniu-rendszer megszilárdításával ért véget. A felületes szemléletre kissé naivnak és nehézkesnek látszó erdélyi politikus az idők folyamán a politikai taktika valóságos mesterének bizonyul, aki mellett a „liberális“ és egyéb balkáni kóklerek nagyon szánalmas szerepet játszanak. Carolt hazahozni Romániába nem volt veszélytelen manőver, hiszen az egykori trónörökös erős akaratú egyéniségnek bizonyult, akit a „nagy“ Bratianu azért tolt félre, mert féltette tőle a maga és barátai korlátlan uralmát. Azonban a száműzött herceg mindenképpen Damokles kardjaként függött a román politikusok feje felett s amilyen mértékben fogyott a Maniu-rezsim nemrég határtalan népszerűsége, oly mértékben nőtt a rokonszenv Carol távoli romantikus alakja iránt. Maniu úgy látszik belátta, hogy jobban jár, ha ő hozza vissza a legitim királyt, mintha valamelyik politikai ellenfele fogja ellene ezt az adut kijátszani: pl. Avarescu, aki általában Carol bizalmas emberének számít.

Carol sokat tanult a száműzetés alatt s talán az angol trónra került Hannoveri-ház példája lebegett előtte, amikor megpróbált megszabadulni attól a veszedelemtől, hogy merőben egy párt királya legyen. A koncentrációs kísérlet azonban — amely Fresan tábornok megbízásával önkénytelenül Primo de Riverát és Zsifkovicst juttatta eszünkbe — balul ütött ki s Maniu visszajött, egy tekintélytelen régenstanács és egy komplikált udvari kamarilla helyett egy energikus és népszerű uralkodóval a háta mögött. E mellett megszabadulván saját bizalmi emberének, Szaraceanunak régensségétől, megszabadult attól az összeférhetetlenségtől is, amely miatt régi munkatársát, Popovicit nélkülözni volt kénytelen s a becsvágyó caranista miniszter, Madgearu, aki egy ideig már Románia pénzügyi diktátorának szerepében pózolt a világ előtt, most hirtelen ismét eltűnik e premier plánról.

Valószínű, hogy e változás javára lesz Romániának nemcsak azért, mert az új Maniu-kormányban ismét nagyobb tért foglalnak a magasabb fajsúlyú erdélyi politikusok, hanem azért is, mert a király támogatása nagyobb függetlenséget biztosít majd a kormánynak s ez talán ezután inkább lesz képes megtenni olyan lépéseket, amelyek bölcsőbbek és helyesebbek, mint amilyen népszerűek.

ARÁNYLAG KEVÉSBBÉ ismert körülmény, hogy a Britbirodalomnak egyiptomi, indiai, palesztinai problémái mellett újabban még egy máltai problémája is van. Málta a napóleoni háborúk óta van Nagybritannia birtokában: ott építették ki az angolok harmadik nagy középtengeri flottabázisukat. A lakosság, mintegy 230.000 lélek, faji leszármazás szerint erősen mixtum compositum, nyelve sémi dialektus, amely állítólag az egykori karthágói nyelvnek arab idiómákkal való keveredéséből állott elő. A lakosság művelt elemei általában olaszul beszélnek, de újabban az angol nyelv is nagy mértékben hódít tért. A kolóniában a brit uralom képviselői mellett a legnagyobb hatalmasság a római katolikus egyház. A háborút követő években Máltát is megszállotta a politikai demokrácia utáni vágyakozás s a kolónia kapott is 1921-ben szabályszerű „alkotmányt“ (kétkamarás képviselettel és parlamentáris kormánnyal), amely megosztja a politikai főhatalmat a birodalmi (katonai) kormányzó és az autonóm kormányzat között.

A parlamentáris kormányzat bevezetésével eo ipso kifejlődött Máltában is az Állam és Egyház egymásközi viszonyának jól ismert problémája s különösen mióta Lord Strickland áll az ügyek élén, mindinkább kiélesedő konfliktus jött létre. Strickland jó katolikusnak tartja magát, de mint a polgári kormányzat feje, szükségesnek tartotta, hogy határozottan megvonja a határokat, amelyek között az Egyháznak egy modern államban szerinte meg kell maradnia. A mai demokratikus világban az ilyen termé-

szetű súrlódások szükségképp sokszoros visszhangot kapnak, mert mind-egyik fél kénytelen a maga nézeteit a nagyközönség előtt vindikálni és míg a tárgyalószobákban hűvös meggondoltság és előkelő, udvarias modor uralkodik, a fórum atmoszférája az éles és nagyhangú retorikát, a küzdő felek egymásgyalázó kirohanásait váltja ki.

Állam és Egyház ellentétének hevesebb kirobbanására a következő incidens vezetett: Mikaleff atya, franciskánus barát és máltai brit alattvaló valami fegyelmi vétség megtorlásaképpen rendfőnökétől azt a parancsot kapta, hogy vonuljon a rend messinai kolostorába. Mikaleff megtagadta az engedelmességet s a máltai kormánytól kért védelmet. A máltai kormány arra az álláspontra helyezkedett, hogy Mikaleff, mint brit alattvaló nem kényszeríthető arra, hogy a birodalom területét elhagyja: amit viszont az egyházi hatóságok úgy értelmeztek, hogy Lord Strickland kormánya megakadályozza egy egyházi felsőbbség fegyelmi intézkedésének végrehajtását. Ezek után a máltai püspökök május 1-én pásztorlevelet adtak ki, amelyben Lord Stricklandet az Egyház ellenségének nyilvánították és exkommunikáció terhe alatt megtiltották híveiknek, hogy a közeledő választásokon Lord Stricklandet és pártját támogassák.

Strickland s a brit kormány a Vatikánnál keresett orvoslást ez ellen a lépés ellen, ámde a Szentszék — bár Mgr. Robertson apostoli delegátussal a máltai kormány sikerrel kecsegtető tárgyalásokat folytatott egy konkordátum megkötéséről — alighanem a máltai püspökök panaszai alapján, „persona ingrátának“ minősítette Stricklandet s kijelentette, hogy vele nem tárgyal.

A vita e ponton, mint a június elején publikált angol Kékkönyv tanúsítja, holtpontra jutott, de, amint ez már ilyenkor lenni szokott, az ellentétek kicsapnak medrűkből és széles ártereket öntenek el. A kontroverzia nemcsak a brit korona és a Vatikán között kelt súrlódásokat, hanem még azzal is fenyeget, hogy az angol-olasz viszonyba is disszonanciákat kever. Strickland kormánya sokat tett az angol nyelv nagyobb érvényesüléséért: mondván, hogy a máltaiaknak mindkét: olasz és angol nyelv egyformán idegen, de mint brit alattvalók, több hasznát vehetik az angolnak, így érthető, hogy most már az angol uralom megszüntetése és Olaszországhoz való csatlakozás mellett is hallatszanak hangok s a nacionalista érvek jól ismert tárházában ezúttal már egy geológiai argumentum is megjelenik: az egyik fél azt állítja, hogy Málta földje „eredetileg“ az olasz félszigethez, a másik, hogy az afrikai kontinenshez tartozott. A román és cseh nacionalisták szégyelhetik magukat: hol vannak az ő ezeregynéhány év előtti politikai kapcsolatokra épített érvek a geológia évmillióitól?